

Kur'ân'da Belâgat Örnekleri

Uzman. İdris Tüzün*
Arş. Gör. Âdem Midilli*

Özet

Câhiliye dönemi Arapları belâgat ve fesâhata çok değer veriyorlardı. Bu yüzden Peygamberimiz (s.a.v)'e belâgat ve fesâhat alanında mucize olan Kur'ân indirildi. Arapların bir kısmı bu mucize karşısında iman etti, iman etmeyen kısım da onun belâgat ve fesâhatini inkâr edemedi.

Kur'ân'ın belâgat ve fesâhat alanında mucize olduğu bütün Müslümanlar tarafından kabul edilmekle beraber, bu konuda detaylı bilgiye sahip olanların sayısı çok azdır. Müslümanların çoğunluğunun konuyla ilgili bilgileri ya yüzeyseldir veya hiç bilgileri yoktur.

Bu makalede yedi âyetin belâgat yönünden tahlilleri yapılmıştır. Böylelikle konu hakkında bilgileri olmayan veya az olanlara Kur'ân'ın belâgati, cüz'i de olsa tanıtılmak istenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kur'ân, Belâgat, Fesâhat, Mucize, Câhiliye, Muallakat-ı Seb'a.

Abstract

Arabs of "Days of Ignorance" (pre-Islamic Arabia) used to attach so much importance to rhetoric and fluency. For this reason, the Qur'an that is a miracle in rhetoric and fluency was revealed to Prophet Muhammad (p.b.u.h). Some Arabs embraced Islam after seeing this miracle; the ones who did not embrace could not deny its rhetoric and fluency.

Although rhetoric and fluency of the Qur'an is approved by all Muslims, a few have detailed knowledge about it. Most Muslims have shallow knowledge on the topic or have no knowledge at all.

* HRÜ. İlahiyat Fakültesi Tefsir Anabilim Dalı, Şanlıurfa.

* HRÜ. İlahiyat Fakültesi Arapça Anabilim Dalı, Şanlıurfa.

In this article, we studied 7 verses of the Qur'an in terms of rhetoric and fluency as a sample. Thus, we want to introduce rhetoric of the Qur'an to the ones who has shallow or no knowledge about the topic.

Key words: Qur'an, Rhetoric, Fluency, Miracle, Ignorance, Hanging Odes, Muallaqat

Giriş

Fesâhat, bir sözün telaffuzunun kolay olmakla beraber, muhatabın kulağına hoş gelmesi ve kolayca anlaşılması;¹ belâgat da, sözün fasîh olmak şartıyla muktezâyı hâle mutabık olması diye tarif edilmiştir.²

Bilindiği gibi Kur'an'ın nüzulünden önceki Câhiliye Döneminde, Araplar arasında belâgat ve fesâhat çok ileri seviyedeydi. Bütün Araplar şiire, belâgate değer veriyordu. İçlerinde şiir söylemeyen hemen hemen yok gibiydi. Hatta çocuklardan, mecnunlardan, hırsızlardan bile şiir söyleyenler vardı. Erkekler içinden çok şairler çıktığı gibi kadınlar içinden de şairler çıkmıştı. Bir kabiledeki şair o kabilenin adeta kahramanı gibi kabul ediliyor ve halk üzerinde büyük bir tesir icra ediyordu. Örneğin, söyledikleri şiirlerle bazen savaş çıkmasına, bazen de barışa sebep olabiliyorlardı. Her yıl panayırarda şiir yarışmaları yapılıyor, beğenilen şiirler altınla yazılarak Kâbe'nin duvarına asılıyordu.³

Allah tarafından peygamberlere, kendi zamanlarında hangi şey revaçta ise, o şeyin daha üstünü mucize olarak verilmiştir. Örneğin Mûsâ (a.s) zamanında sihir revaçta olduğundan, ona asâ mucizesi; İsa (a.s) zamanında tıp revaçta olduğundan, ona da hastaları iyi etme mucizesi verilmiş idi. Peygamberimiz (s.a.v) döneminde belâgat, fesâhat ileride olduğundan, ona da belâgat, fesâhat alanında mucize olan Kur'an verilmiştir.⁴ Peygamberimiz, Arap toplumuna kendisine indirilen kelâmın Allah kelâmı olduğunu söylemiş, eğer bunu kabul etmiyorlarsa, onun söylediği bu kelâmın bir benzerini söylemelerini istemiş, fakat bunu

¹ Kazvinî, Celâleddin Muhammed, *Telhis (Meani, Beyan, Bedî)*, (tercüme eden: Fahreddin Dinçkol), Ebrar Yayınları, 1990, İstanbul, s, 12; Ahmet Cevdet Paşa, *Belâgat-ı Osmaniyye*, (Haz: Turgut Karabey, Mehmet Atalay), Akçağ Yayınları, Ankara 2000, s. 4.

² Fazl Hasan Abbas, *El-Belâgatu, Funûnuhâ ve Efnânuhâ*, Dârü'l-Furkan, Amman, 1997, s.58; Cevdet Paşa, *Belâgat-ı Osmaniyye*, s. 4.

³ Corci Zeydan, *İslâm Medeniyeti Tarihi*, (trc: Zeki Megamiz), Üçdal Neşriyat, İstanbul, 1976, III, 43.

⁴ Kadı İyaz, *Kitabu 'ş-Şifa bi-Tarifi Hukuki'l-Mustafa*, Daru'l-Fikr, 2002, I, 353; es-Suyûtî, Celâleddin Abdurrahman, *el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'an*, Mektebetu-Nizar Mustafa, Mekke, 1998, IV, 998.

yapmalarının mümkün olmadığını, yapamayacaklarını iddia etmiş ve onlara meydan okumuştur.¹

Müşrik Araplar'ın çoğunluğu ilk dönemlerde Kur'ân'ın Allah kelâmı olduğunu reddettiler. Fakat onun belâgat ve fesâhatini inkâr edemedikleri gibi, meydan okumasına da karşılık veremediler. Tam tersine onun belâgatine, fesâhatine hayran oldular. Kureyş'in önde gelenlerinden Velid b. Mugire'nin, Peygamberimizi dinledikten sonra Ebû Cehil'e şöyle dediği nakledilir: "Onun hakkında ne diyeyim? Allah'a andolsun ki, içinizde şiiri benden daha iyi bileniniz yoktur. Recezini de, kasidesini de, cinlerin şiirini de benden daha iyi bileniniz yoktur. Allah'a, andolsun ki; onun söylediği söz, bunlardan hiç birine benzemiyor. Vallahi o, öyle bir söz söylüyor ki; apayrı bir lezzeti var. O, altındaki her şeyi ezer. Ve o, daima üstün gelir fakat ona üstün gelinmez."² Bedevî bir Arap "*Sana emrolunanı açıkça söyle*"³ âyetini işitince secdeye kapandı ve "Ben bu âyetin fesâhatine secde ettim" dedi.⁴ Muallakât-ı Seb'a şairlerinden Lebid b. Rebia Müslüman olduktan sonra bir daha şiir söylemedi. Niçin şiir söylemediği sorulduğunda "Allah bana Bakara ve Âl-i İmran sûrelerini öğrettikten sonra şiir söyleyecek değilim" dedi.⁵

Buraya kadar anlattığımız konular genellikle herkes tarafından bilinen konulardır. Herkes Kur'ân'ın edebî alanda mucize olduğunu bilir. Fakat bu edebî mucizelik belâgat ilmiyle meşgul olanlar haricinde çoğunluk tarafından net bir şekilde bilinmemektedir. Bu makalede bazı âyetlerin edebî nükteleri üzerinde durularak konunun daha iyi anlaşılması sağlanmaya çalışılacaktır.

A. Belâgat Örnekleri

Şairlerin söylediği şiirlerde her beyitte bir iki edebî özellik görülür. Hâlbuki Kur'ân'ın âyetlerinde ve Peygamberimizin bazı hadislerinde daha fazla edebî özellik müşahede edilir. Bu konuda Peygamberimiz (s.a.v) "*Ben cevâmiü'l-kelim (az fakat çok manaları ihtiva eden sözler) ile gönderildim*"⁶ buyurmuştur. Hadiste zikredilen "*cevâmiü'l-kelim*" ifadesi hem Kur'ân hem de sünnet için geçerlidir. İkisinde de az sözle çok manalar ifade

¹ Bakara, 2/23, 24; Isra, 17/88.

² Taberi, Ebû Cafer Muhammed b. Cerir, *Tefsirü't-Taberî Câmiü'l-Beyan an Tevili Âyi'l-Kur'ân*, Dâru Hicr, ts, XXIII, 429,

³ Hicr, 15/94.

⁴ Kadı İyaz, *Kitabu'ş-Şifa bi-Tarifi Hukuki'l-Mustafa*, I, 280; Suyûtî, *el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, III, 830.

⁵ Kurtubî, Ebû Abdullah Muhammed Ensarî, *el-Câmi li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, Müessetü'r-Risale, Beyrut, 2006, I, 236.

⁶ Bûharî, *Kitabu'l-Cihad*, 121; Müslim, *Kitabu'l-Mesacid*, Hadis no: 523.

edilmiştir.¹ Bilhassa Kur’ân’ın az sözle çok manaları ifade etmesi, onun mucizevî özelliklerinden birisidir. Pek çok âlim bu konu üzerinde durmuş, bilhassa *Ulûmu’l Kur’ân* ve *Î’cazu’l-Kur’ân*’la ilgili kitaplarda bu konular işlenmiştir.

Kur’ân’ın mana zenginliğiyle ilgili pek çok misal vermek mümkündür. Örneğin, Fahrettin Razî (ö. 606/1210), Kâfirûn Suresi’nin başındaki “*De ki*” kelimesinde 43 nükteyi tefsirinde tafsilatıyla zikreder.² İbnü’l Esir (ö, 630/1233) “*Kısasta sizin için hayat vardır*”³ âyetinin, “Ölüm, öldürmeyi önler” darbı meselinden yirmi kat üstün olduğunu delilleriyle ortaya koymuştur.⁴ İmam Suyûtî (ö, 911/1505), “*Allah iman edenlerin dostudur. Onları karanlıklardan nura çıkarır.*”⁵ âyetinde 120 çeşit belâgat nüktelerini küçük bir risalede toplamıştır.⁶

Burada benzer bazı âyetlerin zengin muhtevası numune olarak ortaya konulacaktır.

Birinci Âyet

{ فاصدع بما تؤمر }

“*Sana emrolunanı açıkça tebliğ et!*”⁷

Âyette geçen (فاصدع) “*Fasda*” kelimesinin aslı olan, (صدع) bir şeyi aşikâre söylemek, izhar etmektir. Rivayete göre bu âyet nazil oluncaya kadar peygamberimiz gizli tebliğ yapıyordu, bu âyetin nüzûlünden sonra o ve sahabîleri açıkça tebliğ yapmaya başladılar.⁸

Bununla beraber “*Fasda*” kelimesine verilen bu mana, birkaç manadan yalnızca biridir. Kelimeye şu manalar da verilmiştir:

“*Sadaa*” (صدع), cam gibi sert bir şeyi kırmak, bir şeyi ikiye ayırmak, yarmak demektir. Bu yüzden, karanlığı yaran sabaha, iki mekânı bölen,

¹ İbn Hacer, *el-Askalânî, Fethü’l-Bari, Dârü’l-Marife*, 1379, VI, 128; Münavî, Abdurrauf, *Feyzü’l-Kadir, Daru’l-Kütübü’l-İlmiye*, 1994, II, 720.

² Râzî, Fahrettin, *Tefsirü el-Fahri’r- Râzî, Darü’l-Fikr*, 1995, XVI, 137.

³ Bakara, 2/179

⁴ Zerkeşî, Bedreddin, *el-Burhân fî Ulûmi’l-Kur’ân*, el-Mektebetü’l-Asriyye, 2009, III, 143; Suyûtî, *el-İtkân fî Ulûmi’l-Kur’ân*, III, 830.

⁵ Bakara, 2/257

⁶ Nebhanî, İsmail b. Yusuf, *Nucumu’l- Mühtedin ve Rucumu’l- Mu’teddin*, Mısır, s, 386.

⁷ Hicr, 15/94

⁸ Taberî, *Câmiü’l-Beyan an Tevili Âyi’l- Kur’ân*, XIV, 143.

ayırır sele ve dağa “Sadi” (صادع) denilmiştir. Baş ağrısına da –sanki ağrıdan baş ikiye ayrılacak gibi olduğundan- suda’ (الصداع) denilmiştir.¹

İbn Ebi'l-Esba' (ö. 654/1256), bu âyette istiare olduğunu, kalplerin kırılmasının, camın kırılmasına benzetildiğini, bu yönden mananın şöyle olduğunu söylemiştir: “Sana vahyedilen her şeyi açıkça söyle, açıklanması emredilen her şeyi tebliğ et! Bu bazı kalplere zor gelip kırılırlar da bundan vazgeçme!” Kırılan veya çatlayan şişenin içindeki nasıl ortaya çıkıyorsa, kalplerdeki tesir de insanın yüzünde can sıkıntısı veya mutluluk olarak ortaya çıkar. Bu yönüyle bu istiarede Kur'an'ın tebliğ edilmesiyle müşriklerde oluşacak kalp kırıklığı ve yüzdeki can sıkıntısı ifade edilmiş olmaktadır. Bir bedevî Arap bu üç lafzı duyduğunda secdeye kapandı. Ona “Niçin secdeye kapandın?” denilince o da “Bu sözün fesâhatinden dolayı secde ettim” dedi. Çünkü o, âyetten kastedilen manayı uzun bir düşünce merhalesinden sonra değil, duyar duymaz hemen anlamıştı.²

Yukarıdaki tariflere göre âyete şu manalar da verilmiştir:

1. “Sana emr olunanlarla onların cemaatini böl, parçala!”³
2. “Sana emr olunanlarla hak ile batılı birbirinden ayır!”⁴
3. “Sen, sana emr olunanı, onların başlarını çatlatırcasına veya baş ağrıtırıcasına tam ısrar ile ve hiçbir şeyden çekinmeyerek tebliğ et!”⁵
4. “Sana emr olunanlarla karanlığı yar!”

İkinci Âyet

{وأوحينا إلى أم موسى أن أرضعيه فإذا خفت عليه فألقيه في اليم ولا تخافي ولا تحزني إنا

رادوه إليك وجاعلوه من المرسلين}

“Musa'nın annesine: “Çocuğu emzir, başına gelecekte korktuğun zaman onu suya bırak; korkma, üzülme; Biz şüphesiz onu sana döndüreceğiz ve peygamber yapacağız” diye ilham ettik.”⁶

İbnü'l-Arabî (ö, 543/1148), bu âyet hakkında “Fesâhat yönünden Kur'an'ın en büyük âyetidir, çünkü bu âyette, iki emir, iki nehiy, iki haber

¹ Ragıp, Ebû'l-Kasım Hüseyin b. Muhammed el-İsfahanî, *Mu'cemu Müfredâti Elfâzi'l-Kur'an*, Defterü Neşri'l-Kitab, Mısır, 1353, s. 276; el-Fîruzâbâdî, Muhammed b. Yakup, *el-Okyanûsu'l-Basît fi Tercümeti'l-Kamusi'l-Muhît*, Ter: Asım Efendi, el-Matbaatü'l-Osmaniyye, İstanbul, 1305, II, 616.

² İbn Ebi'l-Esba', *Bediil-Kur'an*, Nahdatu Mısır, ts, II, 22.

³ Kurtubî, *el-Câmi li-Ahkâmi'l-Kur'an*, XII, 261.

⁴ Râzî, *Tefsîrû el-Fahri'r-Râzî*, X, 224.

⁵ Elmalılı, Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, Azim Dağıtım, İstanbul, tsz. V, 247.

⁶ Kasas, 28/7.

ve iki müjde vardır” demiştir.¹ Âyetteki “*Musa'nın annesine ilham ettik.*”, “*korktuğun zaman*” ifadeleri iki haber; “*Çocuğu emzir*”, “*onu suya bırak!*” iki emir; “*korkma, üzülme!*” iki nehiy; “*onu sana döndüreceğiz ve peygamber yapacağız*” ifadeleri ise, iki müjdedir.

Şair Asmaî (ö. 216/831) bir cariye'nin edebî bir sözünü işitti ve ona “Allah canını alsın, ne kadar da fasihsin” dedi. Cariyede ona “Allah'ın “*Musa'nın annesine: "Çocuğu emzir,*” kelâmından sonra bu da fesâhatten mi sayılır?” diye karşılık verdi.²

Üçüncü Âyet

{حتى إذا أتوا على واد النمل قالت نملة يا أيها النمل ادخلوا مساكنكم لا يحطمنكم

سليمان وجنوده وهم لا يشعرون}

“(Süleyman ve askerleri) karıncaların bulunduğu vadiye geldiklerinde bir dişi karınca: “Ey karıncalar! Yuvalarınıza girin, Süleyman'ın ordusu farkında olmadan sizi ezmesin” dedi.”³

Bu âyette 11 edebi sanat vardır. Âyetteki (يا) “Ya” nida; (أي) “ey” kinaye; (ها) “ha” tenbih; (النمل) “karıncalar” tesmiye; (ادخلوا) “Giriniz!” emir; (مساكنكم) “meskenlerinize” ifadesi kasas; (لا يحطمنكم) “çiğnemesinler” tahzir; (سليمان) “Süleyman” tahsis; (جنوده) “askerleri” ifadesi tamimdir; (هم) “onlar” işaret; (لا يشعرون) “farkında olmadan” ifadesi özürdür. Ayrıca bu kelâmda karıncaların reisi Allah'ın, peygamberin, kendisinin, kendi halkının, Süleyman (a.s)'ın askerlerinin olmak üzere beş hukuka riayet etmiştir.⁴ Liderliği karıncaya Allah verdiği için, verilen vazifeyi ifa etmekle Allah'ın hakkına riayet etti; kendisi lider olduğu için halkını zararlardan koruma ve emir verme hakkı vardı, emriyle bunu ifa etti; karıncalar Allah tarafından onun uhdesine verildiği için, onların da kendi üzerinde hakkı vardı, nasihatla bu hakkı da ifa etmiş oldu; nasihatıyla Süleyman (a.s) ve ordusunun farkında olmadan zulme düşmelerini önledi. Bu yönüyle onların hakkına da riayet etmiş oldu.⁵

¹ Suyûtî, *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, III, 830.

² Kadı İyaz, *Kitabu 'ş-Şifa bi-Tarifi Hukuki'l-Mustafa*, I, 281.

³ Neml, 27/18.

⁴ Suyûtî, *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, III, 829; Zerkeşî, *el-Burhân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, III, 146.

⁵ Zerkeşî, *el-Burhân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, III, 146.

Dördüncü Âyet

{ وَمَا رَزَقْنَاهُمْ يَنْفِقُونَ }

“Onlar kendilerine rızık olarak verdiğimiz şeylerden infakta bulunurlar”¹

Bu âyette infak yani zekât ve sadaka verilirken dikkat edilmesi gereken altı konuya işaret edilmiştir:

1. (مِن) lâfzındaki (مِن) teb'îz ifade ettiği için, infak malın hepsini değil bir kısmının olması gerektiğini, diğer ifadeyle sadakaya muhtaç olacak derecede verilmemesi gerektiğini gösterir.
2. (مَا) lâfzındaki (مَا) umumiyet ifade ettiğinden, genişlik ifade eder. Yâni sadaka mal ile olduğu gibi, ilim ile, söz ile, fiil ile, nasihat ile de olur
3. (رَزَقْنَاهُمْ) “Bizim onlara rızık olarak verdiğimiz” ifadesi, infakın bizzat kendi malından olması gerektiğini, Ali'den alıp Veli'ye vermek şeklinde olmaması gerektiğini ifade eder.
4. (رَزَقْنَا) kelimesindeki (نَا) “Biz” zamiri, infak esnasında fakire minnet edilmemesi gerektiğini, çünkü rızık verenin Allah olduğunu, infakta bulunanın Allah'ın malını yine Allah'ın kuluna verdiğini bilmesi gerektiğini ifade eder.
5. (رَزَقْنَاهُمْ) ifadesi aynı zamanda, infakın Allah namına olması gerektiğini ifade eder. Yâni "Mal benimdir, kendi namınıza değil benim namıma veriniz!" Denilmektedir.
6. (يَنْفِقُونَ) “infak ederler” lâfzı, alan şahsın da aldığı malı nafakasına sarfetmesi gerektiğini, bu yüzden sefâhete sarfedenlere sadaka verilmemesi gerektiğini ifade eder.²

Beşinci Âyet

{ وَكَذَلِكَ مَكَّنَّا لِيُوسُفَ فِي الْأَرْضِ وَلِنُعَلِّمَهُ مِنْ تَأْوِيلِ الْأَحَادِيثِ وَاللَّهُ غَالِبٌ عَلَى أَمْرِهِ وَلَكِنْ

أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ }

Yusuf Sûresinde, Yusuf (a.s)'ın Mısır'ın azizine köle olarak satılması anlatıldıktan sonra şöyle buyrulur: “İşte böylece kendisine

¹ Bakara, 2/3.

² Bediüzzaman Said Nursî, *Zülfikar*, Altınbaşak Neşriyat, ts, s, 84.

(rüyadaki) olayların yorumunu öğretmemiz için Yusuf'u o yere yerleştirdik. Allah, iş(ler)inde galip olandır. Fakat insanların çoğu (bunu) bilmez."¹

Âyetteki "Allah'ın işinde galip olup, insanların bunu bilmeyişleri" umumî bir ifadedir. Fakat bu âyetin Yusuf Sûresinde geçen olaylarla ve kişilerle çok yakından bir ilişkisi vardır. Sanki bütün sûre bu âyetin tefsiri gibidir. Şöyle ki:

1. Sûrenin başında Yakup (a.s), Yusuf'a rüyasını kardeşlerine anlatmamasını, aksi halde ona bir hile yapabileceklerini söyler. Bu nasihatıyla onu hilelere karşı korumak ister. Fakat Allah'ın emri galip gelir ve kardeşleri rüyadan haberdar olurlar ve ona hile yaparlar.

2. Kardeşleri Yusuf'u değersiz bir köle olarak satarlar. Fakat Allah'ın emri galip gelir, Yusuf, Mısır'ın azizi olur ve onun önünde secdeye kapanırlar.

3. Yusuf'u köle olarak satarken babalarının muhabbetinin yalnızca kendilerine has olmasını isterler. Fakat Allah'ın emri galip gelir ve babaları onlara gücenir.

4. Babalarının kalbinden Yusuf'un muhabbeti yok olsun diye hile yaparlar. Allah'ın emri galip gelir ve babalarının Yusuf'a olan muhabbeti ve şevki daha da artar. 70 veya 80 yıl "Ah Yusufum ah!"² diye üzüntüyle Yusuf'u düşünür.

5. Babalarına ağlayarak Yusuf'un kanlı gömleğini getirip, onu aldatmak isterler. Allah'ın emri galip gelir ve onu aldatamazlar. Babaları onlara "Bilakis nefisleriniz size (kötü) bir işi güzel göstermiş."³ Der.

6. Yusuf'u öldürüp veya köle olarak satıp sonra da tevbe edip salihlerden olmayı düşünürler. Allah'ın emri galip gelir ve işledikleri günaha tevbe etmeyip, onda ısrar ederler. Hatalı olduklarını 70 yıl sonra Yusuf'un önünde ikrar ederler ve babalarına "Biz hata ettik"⁴ derler.

7. Azizin hanımı, Yusuf'dan murad almak ister, Allah'ın emri galip gelir muradına eremez.

8. Azizin hanımı kapıda kocasıyla karşılaşınca, yalan söyleyerek suçu Yusuf'un üzerine yıkmak ister. Allah'ın emri galip gelir, asıl suçlu olanın kendisi olduğu ortaya çıkar. Bu yüzden kocası ona "Günahın için istiğfar et! (af dile!) Çünkü sen günahkârlardan oldun"⁵ der.

¹ Yusuf, 12/21.

² Yusuf, 12/84.

³ Yusuf, 12/18.

⁴ Yusuf, 12/97.

⁵ Yusuf, 12/29.

9. Yusuf (a.s) zindandan çıkacak olan hükümdarın hizmetçisine “Beni efendinin yanında an! (Beni zindandan çıkarsın!)”¹ der. Böylelikle zindandan kurtulacağını düşünür. Allah’ın emri galip gelir, hizmetçi onu unuttur. Yusuf (a.s) zindanda birkaç yıl daha kalır.²

10. Yusuf (a.s)’ın kardeşleri ikinci defa Mısır’a gideceklerinde babalarından Bünyamin’in de kendileriyle gelmesini isterler, onu geri getireceklerine dair söz verirler. Yakup (a.s)’da başlarına bir hadise gelmemesi için onlara şehre değişik kapılardan girmelerini söyler. Allah’ın emri galip gelir, Bünyamin’i geri götürmezler.

Altıncı Âyet

Yusuf Sûresinde, Mısır azizinin karısının, Yusuf (a.s)’dan murad almak istediği zikredilir. Durum şehirdeki bazı kadınlar tarafından duyulduğunda onlar kadını şu ifadelerle zemmederler:

{ وقال نسوة في المدينة امرأة العزيز تراود فتاها عن نفسه قد شغفها حبا إنا لنراها في

ضلال مبين }

“Şehirdeki bazı kadınlar dediler ki: Azizinin karısı, delikanlısının/kölesinin nefisinden murat almak istiyormuş; sevdası onun kalbine işlemiş! Biz onu gerçekten açık bir sapıklık içinde görüyoruz.”³

Bu âyette şehirdeki kadınların azizinin hanımını dokuz yönden tenkit ettikleri anlaşılmaktadır:

1. Âyette kadınlar “azizinin hanımı” demişler, onu ismiyle anmamışlardır. Bununla da onun bekâr değil, evli bir kadın olduğunu, evli birinin böyle bir işe teşebbüsünün çok çirkin olduğunu nazara vermek istemişlerdir.

2. Aynı zamanda “azizinin hanımı” ifadesiyle, kocasının yüksek bir mevki sahibi olduğunu, böyle yüksek mevki sahibi birinin karısının böyle bir işe teşebbüsünün daha çirkin olduğunu söylemek istemişlerdir.

3. “Murat almak istiyormuş” ifadesiyle, bu fiili Yusuf’un değil, kadının istediğini ima etmişlerdir. Bu durum kadınların, Yusuf (a.s)’ı, iffetli, vefakâr ve iyi kabul ettiklerini gösterir. Böyle iffetli birinden murad almayı istemek diğer insanlara nisbetle daha çirkindir.

4. “Murat almak istiyormuş” (تراود) ifadesi mazi değil, muzari sıygayla gelmiştir. Muzari sıygası ise devam ifade eder. Yani mana “Azizinin karısı yaptığına pişman olmuş ve vazgeçmiş değil, gelecekte de aynı fiile

¹ Yusuf, 12/42

² Kurtubî, *el-Câmi li-Ahkâmi'l-Kur’ân*, XI, 303.

³ Yusuf, 12/30.

teşebbüs etmek niyetinde” denilmek istenmiştir. Bu da azizin karısının halinin kötü olduğuna delalet eder.

5. “*Delikanlısı/kölesi*” ifadesiyle de, azizin hanımı hür birisiyle değil de kölesiyle bu işi yapmak istemiştir. Köleler toplumun aşağı tabakası olduğu için bu fiil bu yönden de çirkindir.

6. Aynı zamanda “*Delikanlısı/kölesi*” ifadesiyle, kadının murad almak istediği köle onun evinde ve onun emri altında, adeta aile içinden biri gibidir. Bu fiil bu yüzden de çirkindir.

7. “*Sevdası onun kalbine işlemiş*” ifadesiyle de, kadının sevgisinin aşırı dereceye ulaştığı ifade edilmiştir. Mısır’ın aziziyle evli olan bir kadının böyle bir hâli elbette çirkin bir durumdur.

8. “*Biz onu açık bir sapıklık içinde görüyoruz*” ifadesinde kadınlar “*biz*” ifadesiyle, bazı kadınlar çirkin fiillerde birbirlerini teşvik edip, yardım ettikleri halde, böyle bir fiilde bütün kadınlar ittifak ederek böyle bir işin hiçbir kadının yapmaması gerektiğine dikkat çekmişlerdir. Üstelik cümlede *inne* ve *tekit lamı* kullanarak sözlerini pekiştirmişlerdir.

9. “*Açık bir sapıklık*” ifadesi bu fiilin çirkin olduğunun bedihi olduğu, akli olanın buna yaklaşmaması lazım geldiğine işarettir. Çirkinliği açık bir fiile teşebbüs, o fiile cüret edenin hatasının büyüklüğünü gösterir.¹

Yedinci Âyet

Kur’ân’da edebî nüktelerinin çokluğuyla meşhur olmuş en güzel örnek, Nuh (a.s)’ın kavminin helak olmalarından sonraki hali tasvir eden Hud Sûresinin 44. Ayetidir. Âyette şöyle buyrulur:

وقيل يا أرض ابلعي ماءك ويا سماء أقلعي وغيض الماء وقضى الأمر واستوت على الجودي

وقيل بعدا للقوم الظالمين

“*Ey arz! Suyunu yut! Ey gök! Sen de (suyunu) tut!*” denildi. *Su çekildi, iş bitirildi; gemi Cudi’ye oturdu. “Zalimlerin kavmi Allah’ın rahmetinden uzak olsun” denildi.*”²

Bu âyet nazil olduğu andan itibaren Kureyş müşrikleri başta olmak üzere belâgattan anlayan herkesin dikkatini çekmiştir. Rivâyet olduğuna göre Kureyş kâfirleri Kur’ân’a karşı muâraza yapmak istediler. Zihinlerinin sâfileşmesi için kırk gün buğday unu, koyun eti yemediler, şarap içmediler. İstedikleri şeyi yapacakları zaman bu âyeti işittiler. Birbirlerine “Bu söz yaratıkların sözüne benzemiyor” dediler. Bunun üzerine yapmaya

¹ İbn Kayyim, el-Cevzî, *İğasetü'l-Lehvan*, Daru İbnü'l-Cevzî, ts, II, 813.

² Hud suresi, 11/44

başladıkları şeyi bıraktılar ve dağıldılar.¹

Kâbe duvarına asılı *Muallakat-ı Seb'a* içinde en üstün kabul edilen şiir İmriü'l-Kays'ın (ö. 540) şiiri idi ve bu şiir Kâbe'nin duvarında yaklaşık 70 yıldan fazla asılı kaldı. İmriü'l-Kays'ın kızkardeşi bahsinde bulunduğumuz âyeti işittiğinde "Artık kimsenin bir diyeceği kalmadı. Kardeşimin şiiri dahi meydan-ı iftihadı kalamaz" diyerek ağabeyinin şiirini Kâbe'nin duvarından indirdi. Daha sonra diğerleri de indirildi.²

Rivayet edildiğine göre, zamanının en fasîhi olan İbn Mukaffa (ö. 142/759), Kur'an'a muâraza yapmak istedi. Bir takım sözler nazmetti, bunları fâsılalara ayırdı, sonra da bunlara "Sûreler" adını verdi. Bir gün küçük bir çocuğun bir mektepte bahsinde bulunduğumuz bu âyeti okuduğunu gördü. Hemen geri döndü ve yaptığı şeyleri imhâ etti. Ve şöyle dedi "Şehâdet ederim ki buna karşı aslâ muâraza edilemez ve bu, beşer kelâmından değildir."³

Kurtubî (ö. 671/1272) bu âyet hakkında: "Eğer Arap ve Arap olmayanların sözleri araştırılsa nazmının güzelliği, belâgatinin mükemmelliği, manalarının genişliği itibarıyla bu âyet gibi bir söz bulunmaz." der.⁴

Müfessir Âlusî (ö. 1270/1854/) bu ayet hakkında şöyle der: "Bil ki, bu âyet-i kerîme i'cazın en son mertebelerine ulaşmış, Arab'ın başını eğmiş ve perçeminden çekmiştir. Fesâhat dâiresinin dar geleceği güzellikleri üzerinde toplamıştır. Belâgatin sağlam ve düzgünlüğünde mızrağın demir ucu gibidir."⁵

Zerkeşî (ö. 794/1392) ise "Eğer bu cümle içinde münderic olan lâfızdaki bedâat, belâgat, îcaz ve fesâhat şerhedilecek olsa kalemler kurur, eller yorulur." der.⁶

İbn Ebi'l-Esba (ö. 654/1256), "Ben Allah'ın "Ey arz suyunu yut ..." kelâmı gibi bir kelâm görmedim. Zira bu kelâm 17 kelime olduğu halde Bedî' ilmîne dair 20 sanat vardır." demiştir.⁷ Burada İbn Ebi'l-Esba tarafından tesbit edilen âyetteki edebî sanatlar sıralanacaktır.

¹ Âlusî, Şihabuddin Muhammed, *Rûhu'l-Meânî*, Dar'u İhyaü't- Tûrasi'l Arabî, Beyrut, XII 63-68.

² Cevdet Paşa, *Kasas-ı Enbiya ve Tevarih-i Hulefa*, Bedir Yayınları, 1976, I, 83.

³ Âlusî, *Rûhu'l-Meânî*, XII, 63-68.

⁴ Kurtubî, *el-Câmi li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, XI, 126. (لو فتش كلام العرب والعجم ما وجد فيه مثل هذه (الآية على حسن نظمها وبلاغة وصفها واشتمال المعاني فيها

⁵ Âlusî, *Rûhu'l-Meânî*, XII, 63-68.

⁶ Zerkeşî, *el-Burhân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, III, 145.

⁷ İbn Ebi'l-Esba', *Tahriri't-Tahbir fî Sinaatiş-Şi'r ve'n-Nesr*, s, 235.; Suyûtî, *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, III, 940. Edebî sanatların izahı tarafımızdan yapılmıştır.

1. Ayetteki “Suyunu yut” (ابلعي), ile ”suyunu tut” (أقلعي) lafızları arasında tam bir “Münasebet” vardır. (Tenasüb veya telifik bir cümlede mütenasib şeyleri cem etmektir. Top, tüfek gibi.)
2. Yine bu iki kelimedede “İstiare” vardır. (İstiare, kelimeyi benzetme amacıyla hakiki manasından başka bir manada kullanmaktır. “Elinde kılıç olan bir aslan gördüm.” cümlesinde olduğu gibi.)
3. Yine bu iki kelimedede “Cinas-ı Nakıs” vardır. (Cinas, iki lafzın manaları muhtelif olduğu halde, telaffuzlarının birbirine benzemesidir.)
4. (أرض) (سما) “arz” ve “sema” lafızları arasında “Tıbak” sanatı vardır. (Tıbak veya mutabakat bir cümlede iki zıt kelimeyi bir arada kullanmaktır.)
5. Allahü Tealânın (يا سما) “Ey Sema!” kavlinde “Mecaz” vardır. Hakikatte bu “Ey semanın yağmuru” demektir.
6. (غيبض الماء) “Su çekildi” ifadesinde “İşâret” vardır. Onunla çok mânâları açıklamıştır. Çünkü su, semânın yağmuru kalkmadan ve yer kendisinden çıkan menba’ları yutmadan çekilmez. Böylece yerin üstünde biriken sular eksilir.
7. Yine bu kelimedede “Ta’lil” (sebebe beyan etme) sanatı vardır. Çünkü suyun çekilmesi geminin oturmasının illetidir.
8. (واستوت) “Oturdu” kelimesinde “İrdaf” sanatı vardır. (Bu cümledeki "istevet (gemi oturdu.)" kelimesi tam bir ifadedir. Buna, “Cudi Dağı’nın üzerine” ifadesi, bu yerde tam manasıyla yerleştiğini mübalağa şeklinde ifade etmek için irdaf (ilâve) edilmiştir.
9. (وقضي الأمر) “İş bitirildi.” ifadesinde “Temsil” sanatı vardır. Helak olanların helak edilmesi, kurtulanların kurtarılması “emr” kelimesiyle tabir edilmiştir.
10. Yine burada “Sihhatü’t-taksim” vardır, Çünkü suyun eksilmesi hâlindeki kısımlarını ihtiva etmiştir. Onlar da şudur: Semânın suyunun ve yerden çıkan suyun hapsolmesi ve yerin üstündeki suyun çekilmesi. (Taksim bir şeyin aklen mümkün olanını değil, fiilen mevcut olan kısımlarını sıralamaktır.)
11. (بعدا للظالمين) “Zalimlerin kavmi Allah’ın rahmetinden uzak olsun!”

bedduasında “*İhtiras sanatı*” vardır. Yani helâke müstahak olmayanların da boğulacağı tevehhüm edilmesin diye bu cümle ilave edilmiştir. Çünkü Allah’ın adâleti müstahak olmayanlara bedduayı meneder. (İhtiras sanatı, kastedilen mananın aksi anlaşılma ihtimali olan cümlede, bu ihtimali kaldırma için yapılan itnabdır.)

12. (الظالمين) "*Zalimler*" kelimesinde “*İzah*” vardır. Buradaki “zalimler” daha önce geçen “*kavminin ileri gelenleri ona her uğradıklarında..*”¹ ayetinde zikri geçen kimselerdir. Buradaki “*el-kavm*” kelimesindeki “elif-lâm” ahd için yani daha önce bilinen bir şeyi belirtmek içindir.
13. Yine bu (الظالمين) “*Zalimler*” kelimesinde *zem ve tahzir* (kötüleme ve sakındırma) vardır.
Buraya kadar saydıklarımız ayetin cüzlerinde geçen meziyetlerdir. Ayetin bütününde görülen edebi sanatlar ise şunlardır:
14. Bu ayette “*Hüsn-ü nesik*” sanatı vardır. (Hüsn-ü nesik; mütakellimin uygun bir üslup dâhilinde atıflarla birbirini takip eden, birbirine lafız ve mana yönünden yakın olan kelimeleri, ayrı cümlelerde başlı başına bir mana teşkil edecek, manası lafızıyla müstakil olacak şekilde kullanmasına denir. Buna en güzel örnek bu ayettir.)
15. Mana ile beraber lafzın “*İtilafı*” sanatı vardır. (Buna *Muvafakat* da denmiştir. İtilaf lafızların manaya uygun olması demektir. Mesela savaşla ilgili sözlerde şiddet ifade eden, gazel gibi şiirlerde de yumuşaklık, incelik ifade eden kelimelerin kullanılması gibi.)
16. Ayette “*İcaz*” vardır. Çünkü Allah-ü Teâlâ hâdiseyi şümüllü bir şekilde en kısa ibârelerle anlattı. (İcaz, az sözle çok manaları ifade etmek veya maksadı en az kelime ile ifade etme sanatıdır.)
17. Ayette “*Teshim*” sanatı vardır. Çünkü âyetin evveli, âyetin âhiline delâlet ediyor. (Teshim, sözün başlangıcının sonuna delalet etmesidir.)
18. Ayette “*Tehzib*” sanatı vardır. Çünkü kelimeleri güzel vasıflarla vasıflanmış. Her kelimedede harflerin çıkış yerleri kolay; kabalık ve terkîb zorluğundan hâlî olmakla beraber, üzerlerinde parlaklık ve güzellik vardır.
19. Ayette “*Hüsnü beyan*” sanatı vardır. Çünkü dinleyen, sözün manasını anlamak için duraklamaz. Ondan bir şeyi anlamak ona zor gelmez.

¹ Hûd, 11/38.

20. Ayette “*Temkin*” sanatı vardır. Çünkü fâsıla, kendi mahallinde karar bulmuş, kendi yerinde mutmain olmuş; endişeye ve yardım istemeye gerek yok.
21. Ayette “*İnsicam*” sanatı vardır. Bu, lâfızda düzgünlükle beraber, sözün kolaylık, tatlılık ve yumuşaklıkla hızlıca akıp gitmesidir. Tıpkı havadan azıcık suyun akıp gitmesi gibi.
22. Bu ayette “*İtiraz*” sanatı da vardır. İtiraz sanatı, bir veya birkaç cümleden meydana gelen, arasında irabdan mahalli olmayan bir veya birkaç cümle giren, müphemliği kaldırmaktan ziyade, bir nükteden dolayı mana yakınlığı taşıyan cümledir. Bu ayette 3 itirazi cümle vardır. Bunlar “*Su çekildi.*”, “*İş bitirildi.*” ve “*(Gemi) Cudi’ye oturdu.*” cümleleridir.¹
23. Ayrıca bu ayette *tıbak sanatının* bir çeşiti olan “*Mukabele*”de vardır. Mukabele cümlede iki veya daha fazla kelimenin zıtlarıyla birlikte bir tertib üzere zikredilmesidir. Bu ayette emir, nehiy, ihbar, nida, sıfat, isim, helak ve ibka, mesut etme, şaki kılma yönüyle mukabele vardır.²
24. Bu ayette “*Müsavat*” vardır. *Müsavat*, lafız ile mananın birbirine müsavi olup, ne az ne de çok olmamasıdır.

Sonuç

Peygamberimiz döneminde belâgat ve fesâhat ilerde olduğu için, onun mucizesi de belâgat ve fesâhat alanında olmuştur. Peygamberimiz kendisine indirilen Kur’ân’la müşrik Araplara meydan okumuş, onları muarazaya davet etmiştir. Müşrik Araplar belâgat alanında en ileri seviyede oldukları halde bu meydan okumaya karşılık verememişler, Kur’ân’a iman etmeseler bile onun belâgat ve fesâhatine hayran olmuşlardır. Bu konuda pek çok tarihi örnek rivayet edilmiştir.

Bu makalede ele aldığımız yedi âyetin her biri, Kur’ân’ın belâgatini gösteren birer numunedir. Her âyet az lafızla, çok manalar ifade etmektedir. Bu makalede “*Sana emrolunanı açıkça tebliğ et!*” âyetinde 6 nükte; “*Çocuğu emzir,...*” âyetinde 8 nükte; “*Ey karıncalar! Yuvalarınıza girin,...*” âyetinde 11 nükte; “*Rızık olarak verdiğimiz şeylerden infakta bulunurlar*” âyetinde 6 nükte; “*Allah, iş(ler)inde galip olandır*” âyetinde 10 nükte; “*Şehirdeki bazı kadınlar dediler ki....*” âyetinde 10 nükte; “*Ey arz*”

¹ İtiraz sanatı Suyûtî tarafından eklenmiştir. Bkz: Suyûtî, *el-İtkân fî Ulûmi’l-Kur’ân*, III, s, 940.

² Suyûtî, *el-İtkân fî Ulûmi’l-Kur’ân*, III, 829.

suyunu yut!" âyetinde 24 nükte olduğu kaynaklardan yapılan iktibaslarla ortaya konulmuştur.

Üzerinde durduğumuz âyetlerdeki nükteler, Kur'ân'ın belâgatini anlamak için denizden bir katre hükmündedir. *İ'cazu'l-Kur'ân* veya *Ulûmu'l-Kur'ân* adlı kitaplarda bizim zikrettiğimiz nüktelerden daha fazla nükteleri görmek mümkündür.

Kaynakça

- Abbas, Fazl Hasan, *El-Belâgatu, Funûnuhâ ve Efnânuhâ*, Dârü'l-Furkan, Amman, 1997.
- Ahmet Cevdet Paşa, *Belâgat-ı Osmaniyye*, (Haz: Turgut Karabey, Mehmet Atalay), Akçağ Yayınları, Ankara 2000.
- Ahmet Cevdet Paşa, *Kasas-ı Enbiya ve Tevarih-i Hulefa*, Bedir Yayınları.
- Âlusî, Şihabuddin Muhammed, *Rûhu'l-Meânî*, Dar'u İhyaü't- Tûrasi'l Arabî, Beyrut, ts.
- Bediüzzaman, Said Nursî, *Zülfikar*, Altınbaşak Neşriyat, ts.
- Bûharî, Muhammed b. İsmail, *el-Câmiu's-Sahîh*, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992.
- İbn Hacer, el-Askalânî, *Fethü'l-Bari*, Dârü'l-Marife, 1379.
- İbn Kayyim, el-Cevzî, *İgasetü'l-Lehvan*, Daru İbnü'l-Cevzî, ts.
- Kadı İyaz, *Kitabu's-Şifa bi-Tarifi Hukuki'l-Mustafa*, Daru'l-Fikr, 2002.
- Kazvinî, Celâleddin Muhammed, *Telhis (Meani, Beyan, Bedî)*, (trc: Fahreddin Dinçkol), Ebrar Yayınları, 1990, İstanbul.
- Kurtubî, Ebû Abdullah Muhammed Ensarî, *el-Câmi li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, Müessetü'r-Risale, Beyrut, 2006.
- Münâvî, Abdurrauf, *Feyzü'l-Kadir*, Daru'l-Kütübü'l-İlmiye, 1994.
- Nebhanî, İsmail b. Yusuf, *Nucumu'l- Mühtedîn ve Rucumu'l- Mu'teddin*, Mısır.
- Râzî, Fahrettin, *Tefsirü el-Fahri'r- Râzî*, Daru'l-Fikr, 1995.
- Suyûtî, Celâleddin Abdurrahman, *el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, Mektebetu-Nizar Mustafa, Mekke, 1998.
- Taberi, Ebû Cafer Muhammed b. Cerir, *Tefsirü't-Taberî Câmiü'l-Beyan an Tevili Âyi'l- Kur'ân*, Dâru Hicr, ts.
- Zerkeşî, Bedreddin, *el-Burhân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, el-Mektebetü'l-Asriyye, 2009.
- Zeydan, Corci, *İslâm Medeniyeti Tarihi*, (trc: Zeki Megamiz), Üçdal Neşriyat, İstanbul, 1976.